

Видавництво „Наша Воля“
ч. 2

Мод. Левицький

Казенні діти
(Із спогадів лікаря)

Ціна К 12.—

1920 р.
Відень — Київ

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00534810 (L)

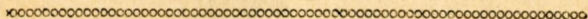
2012

B-5877

Видавництво „Наша Воля“ — ч. 2.

Модест Левицький

Казенні діти

(Із спогадів лікаря)

117

*Мод. Лев. Діти.
№ 16 (16) - 1941 р.*

1920 р.

Відень — Київ

Відбитка з тижневика
„ВОЛЯ“

Львівська бібліотека

АН УРСР

№ И 195.182

12740

Збірка С. ВОЗНЯКА

Друкарня „Форвертс“, Відень V.

„Казенними“ дітьми називають люде в околицях Києва тих дітей-підкидьків, що їх зрікається рідна мати (батько здебільшого зрікся їх ще перед тим, як вони на світ народились), — зрікається й покидає їх десь на вулиці, крадькома, щоби ніхто того не побачив, бо закон карає матір за те, що вона покидає свою дитину на волю Божу.

Люде кленуть тих матерів, тяжко кленуть їх, невідомих, не міркуючи про те, що саме примусило ту нещасну перемогти хоч-би животинний інстинкт матері. Я ніколи не чув, щоби кляли батька. А чи справедливо це? Адже він більше винен, бо зовсім не спокутував за свій „гріх“, коли це називати гріхом, не спокутував ні перед тою матір'ю, якій він іноді все життя занастив і долю знівечив, ні-же перед тою незнаною, невідомою йому його-ж дитиною, якій він теж здебільшого занастив життя з пуп'яночку.

Тих покинутих дітей — чи то на вулиці чи під чужими дверима або ворітьми, — здебільшого брала поліція, списувала протокола і передавала у притулок для підкидьків, земський притулок-ясли, що на Лук'янівці.

У притулку було біля сорока місць для тих дітей, а їх у рік пересічно бувало більше, як півтори тисячі. Певна річ, що держати їх усіх у притулку було неможливо; доводилося віддавати їх на годівля за гроші або іноді, дуже рідко, охочим людям на всиновлення. Таких щасливих, що знаходили собі прийманих батьків, бувало не більше десятка в рік. Решта лишалася на опіці притулку, земства, тоб-то ставала „казенними“ дітьми.

На годівля брали дітей з притулку околичні селяне, а найбільше таких було з Трипілля, Халеп'я, Тахтимирова, — верстов 20 нижче Києва по Дніпрі.

За щицькову дитину платило земство по три карбованці місячно; після 10 місяців, коли дитину відлучали і годували вже кашою, платилося вже по два карб., після двох літ платили по одному карбованцю, до семи літ; од семи до дванадцяти літ за дитину вже нічого не платили, бо вважалося, що вона вже може де-що робити (гуси пасти, цибулю полоти), а після дванадцяти літ уже ті, що держали дитину, повинні були платити за неї земству, коли не всиновляли, бо вже мали робітника в господарстві.

Отже велика сила бувала у притулку таких дванадцяти-літніх дітей, яких повертали з сел їх „годувателі“, бо не хотіли за них платити й не хотіли всиновляти. Що було робити з такими дітьми? Місця їм у притулку не було. Отже доводилось їх оддавати „в науку“ до шевців, кравців, палятурників, друкарів то-

що, дівчат до швачок або на службу за няньку або покоївку. І з тих дітей комплектувалися кадри вихованців Рубежівської колонії для злочинців-недолітків, хуліганів і босяків на Подолі та проститутки...

Така була доля більшості тих нещасних дітей. Бували й винятки. Бувало, як я сказав, що просто з притулку брали дітей на всиновлення бездітні люде. Іноді всиновляли дітей і ті селянки, що брали їх на годівля за гроші (коли своя дитина вмирала). Це були щасливі діти.

Одного разу прийшла до притулку молодиця з Халеп'я взяти цицькову дитину.

— Мені ви повинні дати, — сказала вона рішуче. (Іноді бувало як-раз так, що „цицькових“ дітей на той час не було).

— Чому-ж це повинні ми? — спитав я, дивуючись.

— Бо я сама з „казенних“, з ваших. Всиновили мене, заміж видали, а все-ж таки я ваша.

Бували ще найщасливіші, але їх було не більше, як одно — двоє за рік, коли рідна мати признавалася і відшукувала їх, розказуючи, коли і де покинула дитину, розказуючи й про прекмети дитини (хрестик, сорочечка, записка при дитині; все це знаходили ми по тих протоколах поліції, які зберігалися в канцелярії притулка).

Бували ще щасливі... ті, що маленькими вмірали.

Смертність у притулку була велика; пригодів її було чимало. Тіснота була дуже прикра, бо майже

завжди дітей було поверх норми, іноді на сорок місць бувало їх більше копи; доводилося класти по-двоє, по-троє на одно ліжко; повітря було тяжке. Іноді набіралося багато цицькових і не вистачало мамок: бувало, що одна мамка годувала трьох, навіть чотирьох; певна річ, що того корму не вистачало, і треба було договувати дітей соскою, а це вже є одна з причин дитячих хвороб. Підкидали й недоносків, з якими найбільше клопоту було, і вони дуже часто вмірали. Бували й хворі діти: пранцьовиті (сіфілітичні), яким не можна було дати мамку, бо вона від них заразилась-би; бували золотушні, калічки, сліпі, горбаті, сухітники, — всякі. У притулку лишалися хворі, а здорових треба було по змозі здавати на село на годівля. То-ж не диво, що серед тих хворих і недоносків смертність була більша за нормальну, чи то пак, середню, бо нормально діти не повинні-би вмірати.

Бувало й так, особливо зимою, що приносили у притулок уже задубілий трупик або таку заходжену дитину, що ледве вдавалося її відігріти, а наслідком цього бували всякі простудні хвороби і смерть.

Тяжка була це атмосфера і фізично й морально, і треба було дуже загартованих нервів, щоби дивитись на це спокійно. Іноді-ж бували виняткові випадки і про де-які з них я й хочу тут розказати, бо найбільше вдержались вони у пам'яті.

1. Шахтарева драма.

Над вечір осінньої доби, після Покрови, привели з поліції аж трьох дітей разом: двох хлопчиків літ п'яти і трьох, або півчверта, і дівчинку маленьку, може півтора року їй було, — тільки що починала говорити. Старший Івась, менший Кирилко, а дівчина Горпинка. Одягнені вони були вбого, але дбайливо: обуті, закутані хусточками. І ось що розказав Івась:

— Ми здалеку приїхали.

— А звідки-ж саме? Як те місто чи село зветься, де ви жили?

— Не знаю.

— Є у вас тато, мама?

— Є. Тато ходив на роботу в шахту. У нас була своя хата. А мама нічого не робила,...

— Чому так?

— Бо мама була чудна... Часом ішла з дому боса, в одній сорочці, без хустки, нечесана, і люде приводили її до дому. Раз вернулася дуже побита, покрівавлена і дуже кричала: „Пустіть мене! Чого ви від мене хочете?“ Ми дуже плакали тоді, і тато, як з роботи прийшов, то дуже журився і теж плакав.

Потім тато взяв до нас бабу Ярину і вона варила їсти і маму доглядала і не пускала з хати. Потім мама кудись пішла і вже не вернулася, і не могли знайти. Тато знову журився дуже. Потім він перестав ходити на роботу і сидів із нами. І баба Ярина вже пішла собі;

тато сам варив їсти. І оце тепер тато вдягнув нас у дорогу, і ми поїхали машиною. І день їхали і ніч, а рано приїхали в оцей город. Трошки пішли пішки, а то знов їхати по вулиці тим вагоном, що сам, без машини, біжить. Потім пішли вулицею, аж де золоті церкви стоять, а на майдані залізний чоловік на коні верхи. Тато казав, як він зветься, та не згадаю. У церкві нам тато купив хрестики срібні.

— Бозя!... — сказала Горпинка, показуючи срібний хрестик на стрічечці на шії.

— Тато... Бозя...

— Потім пішли на широку вулицю з великими домами. Тато сказав нам постояти, поки сам піде у крамницю, цілував нас усіх і плакав. І пішов. А ми стояли довго, аж змерзли. Кирилко і Горпинка почали плакати, потім і я плакав. Коло нас зібралось багато людей; прийшов і той вояка з шаблею, розпитав нас і повів у великий будинок. Там було багато таких самих вояків. Нас питали, писали на папері, а тоді привели сюди.

От таке приблизно розказала дитина.

Лишились вони всі троє у притулку. Тіснота була тоді велика, і довелося на перший час покласти їх усіх трьох на одно ліжко в кімнатці служниць, а при першій змозі віддати їх кудись із притулку. Мені тяжко не хотілося розлучати дітей, розбивати той остаток сім'ї. Але не було надії, щоби можна було здати їх усіх трьох

в одні руки, навіть за гроші, бо за старшого Івася вже не можна було платити.

„На щастя“ всі троє вони заслабли на коклюш, і це позбавило мене обов'язку віддавати їх, аж поки не видужають. А коклюш тягнеться більше місяця.

Спало мені на думку написати про тих дітей у „Раді“ — і я переказав там цю сумну подію приблизно так, як от тут, і додав заклик до добрих людей, висловивши надію, що може на щастя тих діток знайдеться таки хтось, що забере їх усіх разом. Великої надії я на це не мав, а все-ж таки щось ворушилося.

Тижнів через два я одержав з Поділля листа від священника Столярського, десь з околиць Зінькова. Він питав, чи ще є у притулку ті діти, що про них я написав у „Раді“, а коли є, то він узяв-би їх усіх трьох.

Звичайно я того-ж дня відповів йому, що діти ще у притулку і що я задержу їх, аж поки знайду спосіб переслати їх до нього.

Не більше, як через тиждень приїхала дружина пан-отцева по дітей і розказала мені таке: вони бездітні; вже багато сиротяток виховали при собі і вивели в люде та вже думали не брати більше тих годованців, бо пан-отець нездужає, сама вона вже старенька, втомилася і хотіла-б спочинку. — Та цей лист у „Раді“ так зворушив нас, що ми подумали, повагалися і рішили ще цих дітей усіх трьох до себе взяти і на цьому вже закінчити.

Хоч діти ще дуже кашляли, але переміна місця тяжких умов життя у притулку на значно кращі в селі, в домі священника була-б тільки на користь їм. І я поспішив оддати їх, бо десь заворушилася в душі тривога, що, не дай Боже, якась несподівана, непередбачена перешкода може розбити таку щасливу нагоду.

Через скільки літ я випадково зустрів одного пан-отця з тих околиць з Поділля і розпитав його про пан-отця Столярського і тих дітей.

— А як-же, знаю, — сказав він. Живуть у них всі троє. Старший ходить у школу і дуже добре вчиться. Особливо полюбили вони дівчинку, ту найменшу; кажуть, що такої доброї й милої дитини у них не було на вихованні. Добряші вони люде, тільки здоров'я не мають обоє та й старі вже, як не як.

2. Толік.

Холодного зимового вечора у дежурну кімнату канцелярії Либедського поліційного участку городовий привів з вокзалу хлопчика літ 3—4, добре вдягненого, у теплому пальті, в смушковій шкочці, в калошах і теплих рукавичках.

— На станції, в залі І класу заблудилося, — докладав він. Приїхав із „дядею“, як він каже, а звідкіля — не знає, і де той дядя і хто він — теж не може сказати. Плаче. Публіка зібралася. Жандарми всю станцію обійшли, всіх питали та нікого не допиталися.

Дежурний околочний почав розпитувати дитину, але нічого більше не допитався, крім того, що він називається Толік.

Почалося писання протоколу.

— Мене ноги болять, — сказав Толік.

— То сядь. Он-де креселко, — сказав околочний, надпивши чай з шклянки, що стояла на столі.

— Я сяду тут, бо тут м'якше, сказав Толік, вмощуючись коло околочного на шкуряну м'яжку казенну канапу.

— Сідай тут, — згодився околочний, подивившись на гарненького, як херувим, хлопчика.

Протокол писався далі.

— Я хочу чаю, — сказав Толік, побачивши, що околочний знов надпив чаю з шклянки. Той подивився на нього, всміхнувся і сказав дежурному городовому:

— Принеси шклянку чаю.

Толікові подали чай.

— А булочки у вас нема? — спитав хлопець.

Усміхнувся й околочний і городовий, дивлючись на сміливу і щиру дитину. Околочний добув з гаманця дрібну монету і дав городовому.

— Булочки хочеш, чи бублика? — спитав той.

— Добре, бублика.

Через хвилину Толік пив чай з мисочки, бо був гарячий і заїдав бубликом. А напившись чаю, він сказав:

— Я хочу спати.

— Ось зараз тебе відвезуть у притулок, то там заснеш.

— Я не хочу нікуди. Тут у вас тепло і м'ярко, і ви добрі люде. Я собі ось тут засну.

— Та тут люде ходять, гомонять, стукають...

— Нічого. Я дуже хочу спати.

Дитині справді оченята аж злипалися.

Окологочний згорнув своє пальто у валок, поклав дитині під голову, і Толік у мить заснув твердим здоровим сном утомленої дитини.

— Жаль мені було його будити, — розказував мені другого дня вранці той окологочний, сам привізни Толіка у притулок: — так він солодко спав, а на дворі такий холод, вітер, — так він і переспав у мене на канапі в дежурній. Вранці не хотів з городовим їхати: — „Хочу, — каже, — з вами жити, бо ви добрий“. Я-ж одинокий, — що я з ним робитиму? Знов у канцелярії участку держати його не можна, та хоч-би й можна було, то що там дитина побачить і почує доброго, крім поганої лайки та п'яних, розбитих морд... Мусів сам везти його сюди, бо аж плакав.

У Толіка в руках була плиточка шоколаду, і він цупко держався за рукав окологочного.

— Як то дитина прив'язується скоро! — зітхнув окологочний.

— Добре з ним повелися, воно й оцінило ту добрість чистим дитячим серцем, — сказав я. — Ну,

Толіку, лишайся тут у нас, — звернувся я до малого.

— Не хочу! Я з ним ізнов поїду на саночках!

— Я вже, Толіку, не поїду на саночках, я піду пішки, змагався околочний.

— Нічого, я й пішки з вами піду! — вперся хлопчик, учепившись рукава його шинелі.

— Толіку, тут у нас дітей багато, будеш із ними гратися, — спокушав я малого.

Толік завагався, але шинелі не пускав.

— А я до тебе знов прийду, — казав околочний.

І знов шоколадку принесу.

Толік подивився на нього своїми гарними карими очинятами.

— Прийдете?

— Прийду.

— Сьогодні?

— Ні, мабуть завтра.

— Краще сьогодні, — змагався малий, пускаючи рукав.

Толік лишився у притулку. Коли я його з лікарського обов'язку оглянув, хоч він був на вигляд зовсім здоровий, то побачив, що Толік хворий на пранці.

Від кого мав він ту хоробу — трудно було вгадати; але форма її була свіжа, заразна.

Довелося його держать окремо від інших дітей, а це було надзвичайно трудно.

Хлопчик був надзвичайно гарний і такої лагідної та щирої вдачі, що всі його полюбили. Ліжечко йому поставили в мойому службовому кабінеті в кутку, і він увесь час був при мені, коли я приходив на службу.

Коли я писав акти про нових підкидьків або інші які службові папері, він уможувався з ногами на креселку коло мого стола, сидів тихенько і примочував прес-бюваром написане, коли треба було перевернути сторінку. Робив він це поважно, акуратно, ніби службовий обов'язок. І прозвали його: „докторів секретар“.

Толік засидівся у притулку дуже довго, мало не рік, бо не можна було його нікому віддати через ту його прокляту хоробу. Але лікування її йшло добре і вже ніяких ознак її не було видно.

Одного разу я зустрів у своїх родичів давню знайому, стареньку вдову одного урядовця, людину дуже заможну. Жалілася вона на нудьгу, на пустку свого життя. У неї було двоє дітей, уже дорослих: син жонатий і дочка замужня, онуків ціла купа.

— Чого-ж пустка? — спитав я: — діти у вас є, онуки, достатки, хвалить Бога, добрі...

— А все таки одинока я. У дітей жити мені прикро; трудно ладити з невісткою, зять мене не долюблює. — Я маю свої звички, а на старість трудно їх позбуватися і приспособлятися до інших, — от і живу сама, одинока.

— Взяли-б ви собі сиротятко на виховання, то й пустки не було-б, — сказала моя мати. — Стільки їх нещасних є, от хочби в мого сина у притулку.

І почалися безконечні оповідання про всіх тих покинутих „казених“ дітей.

— Можна до вас коли прийти у притулок подивитися на тих дітей? — спитала стара.

— Коли хочете; що дня там буваю від ранку до полудня та ввечорі від 5 до 7.

Ото вона й приїхала незабаром у притулок. Показав я їй усіх дітей. Найбільше їй вподобався Толік. Я розказав їй усю його історію, не втаїв і хороби його. Толік одразу якось пригорнувся до старої, бо таки вона була собі добродушна і дітей любила.

Вона дрібно розпитала мене, чи можна заразитися від тої дитини пранцями і чи можна вигоїти цю хоробу. Я запевнив її, що де-який час треба ще оберегатися, давати йому окремих посуд і конче держати його під доглядом лікаря; через півтора — два роки можна було сподіватися цілкомвилічити дитину.

Вона взяла Толіка до себе. Що літа їздила з ним у Евпаторію, щоби зміцнити його на пляжі, зимою жила з ним у Києві або в маєтку на селі. Толік вигоївся цілком. Стара полюбила його, як свою дитину, а потім і всиновила його. Останній раз я мав про нього звістку, що він тяжко переболів на шкарлятину, трохи не вмер, але приймана мати відходила його, а потім вивезла

у Крим. Він учився в гімназії дуже добре. Стара розказувала моїй матері, що тепер має охоту до життя, бо є для кого жити.

— Мені здається іноді, — казала вона, — що я люблю його більше за моїх рідних дітей.

3. Бірута.

Історія Бірути могла-би служити основою для цілого роману, але я перекажу про неї тільки те, що пройшло перед моїми очима, не додаючи нічого з фантазії й не творячи героїв.

Біруту підкинули найпростішим способом: подзвонив хтось з ulиці у притулок.

Вийшов сторож одчинити і на ступанці коло порогу знайшов кошик із дитиною, загорнутою в теплу хустку. Нікого поблизу не було видно.

У кошику знайшлася дівчинка, місяців коло двох — трьох зроду, в дуже тонких, чистих пелюшках, у теплому покривальці; до подушечки приколотив був згорточок паперу, а в йому золотий католицький (з круцефіксом) хрестик на блакитній шовковій стрічці і записочка російською мовою:

„Ради Бога, прийміте и воспитайте. Крещена, католичка, имя Бирута. Родители отказываются отъ нея временно, подъ давленіемъ невыразимо тяжкихъ обстоятельствъ; при перемѣнѣ ихъ возьмутъ дитя къ себѣ и возвратятъ всѣ расходы за ея воспитаніе.“

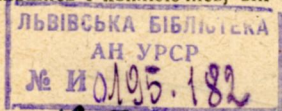
Оце і все.

Бірута була здоровенька дівчинка, дуже чисто захована. Вона пробувала у притулку не довго, бо трудно було їй, здорову, держати при тісноті і великій силі хворих дітей, а надто ще й трапилася для неї добра мамка, молодиця з Трипілля, що втратила свою власну дитину, — отже могла без усякої кривди годувати чужу.

Мав я ще клопіт із священником притулку, що заповзявся хрестити її у православну віру, бо такий був распорядок у притулку, що всіх дітей, хоч-би й завідомо хрещених, хрестили вдруге, щоби завести їм метрики. Але Біруту я відборонив од православія, хоч і довелося видержати прикру боротьбу з тим „истинно-русским“ пан-отцем і шукати навіть піддержки у голови Губерніяльної Управи графа Ігнат'єва.

Минуло біля двох літ. Про Біруту мали ми звістки, що вона здорова; одного разу годовальниця привезла її щоби показати: гарне дівчатко вигодувалося, вже ходило й починало говорити. Молодиця дуже полюбила її, і хотіла взяти „за свою“, але на це я не міг дати згоди з огляду на зміст записки, що була при дитині і зберегалась у притулку при акті.

Років, кажу, через два прийшов у притулок студент університету, гожий, геркулесової постави юнак. Засоромившись і хвилюючись, він спитав:

— Чи жива дівчинка, що її підкинута було два роки тому, 11 серпня, — на ім'я Бірута?

— Жива й здорова, — сказав я, бо пам'ятта вте рідке ім'я.

— Можна її побачити?

— Далекко вона, зараз не побачите. У Трипіллі. Тепер настала моя черга питати.

— Яке ваше відношення до цієї дитини?

— Це... моя дитина, — відрік він з усиллям і почервонів.

— А ви знаєте, що по закону є карна відповідальність тому, хто підкидає свою дитину?

— Знаю, — сказав студент тихо; — але, як ви послухаєте мене, докторе, то, думаю, не тільки не потягнете мене до відповідальности, але... може й допоможете мені владнати цю справу... без прикростей... без одповідальности.

— Я й сам так волів-би, — відповів я, бо мені щиро жаль стало того добродушного велетня. — До того-ж я — лікарь, а не суддя. Я вас слухаю.

— Я — Литвин, син коваля, селянина з околиць Вільни. А моя дружина — дочка багатого дідича, власника великих маєтків коло Вільни, в тому числі й того села, де мій батько. Вона єдина дочка в його. Я вчився у Віленській гімназії, бо мій батько, хоч і коваль, а селянин заможний.

І дочку свою ділич наш оддав у Віленську гімназію. Жила вона у родичів. Я старший за неї на три роки. Бувало й їздили ми вкупі з Вільни до дому, на село, їх кіньми. Я був їй за репетитора, бо я був у сьомому класі, а вона в четвертому, і трудно їй давалася математика, а я був завжди першим учнем.

Оттак... полюбилися ми...

Я вже був в університеті, а вона ще кінчала гімназію, коли їй батько довідався про наше кохання. Він скинів страшенно, бо гордий пан, зо старої шляхти, реакціонер, а я — мужицький син та ще до того — соціаліст. Поліція одного разу в літку трус у мене робила в селі; були арештували, але не довго держали й випустили. Отож батько — їй сказав, що прокляне дочку, коли вона не викине з голови того дурного кохання, і ніколи в світі не дасть згоди на такий шлюб. Але від того ми не менше кохалися, а ще більше. Мати їй знала про це і потурала нам нишком, але так, щоби батько не знав. Добра душа вона. І так ми мучились, ховаючись, крадькома, аж два роки. Потім таки взяли шлюб крадькома, у далекому містечку, — материні родичі помогли. А потім... — ох! — він тяжко зітхнув, — страшно їй згадати! Вона стала вагітна. Таїли від батька, поки можна було, бо він і не догадувався нічого. Потім мати поїхали з нею заग्रяницю, бо бідна дружина моя аж заслабла на неврастенію з того страху і горя і тривоги. У Марієнбад поїхали. Батько

почав щось міркувати, думав, що і я з ними туди збіраюся, але його заспокоїли. Як поїхали вони, то я навмисне наїлав йому на очі, щоб упевнився, що я тута лишився. Так старий і заспокоївся.

Дитина народилась там, за границею, оця Бірута. Вернулися вони; я на кордоні їх зустрів, забрав дитину, спочатку до родичів жінчиних, але це небезіечно було, бо міг-би старий довідатись. А запеклий він, затявся і мене зненавидів, як чорта. Ото-ж і мусів я підкинути дитину у ваш притулок. Як ми мучились обоє!... Я старався довідатись, де дитина, та страшно було, щоби не нав'язали мені її назад. Оттак два роки мучились! Вона — в дома у батьків, ніби дівчина, я — тут, а дитина наша десь як годованча в селі! Ох! — зітхнув він ізнов тяжко.

— Ну, а що-ж тепер ви думаєте робити? — спитав я.

— Вчора ввечорі одержав од жінки телеграму, що батько її вмер. Пише, щоб узяв Біруту і зараз їхав до неї.

Я сказав йому, де і як шукати дитину, і він зараз поїхав у Трипілля. А я тим часом обмірковував, яким-би чином поладити цю справу з офіціального боку, щоби лиха не було.

Та лихо було не з офіціального, а з иншого боку.

Студент привіз із Трипілля не тільки дитину, але й виховальницю, ту молодицю, що взяла її, бо вона не хотіла віддавати дитину.

— Я її взяла за свою, — змагалася молодиця. — Вона мене мамою зве. Ось попробуйте, чи піде вона до кого від мене?

Бірута мала вигляд української сільської дитини: здоровенька, гожа, рум'яна, у чистій вишиваній сорочечці і в червоній спідничині. Вона дуже подібна була до свого батька: така-ж русява, такі-ж самі сіро-блакитні очі. Міцно обгорнувши руками шию молодиці, вона горнулася до неї і ввесь час просида:

— Мамо, ходім до дому! Мамо, я не хочу! Ходім до дому!

— Ось дивіться самі, — казала молодиця. Чого вони хочуть од дитини? Чого ви мучите її та мене?

— Слухайте, молодичко, — сказав я: — я-ж вас попережав, що не можна вам оддати її за свою, бо в неї є рідна мати й рідний батько.

— Добре мені рідні, коли покинули її, як щеня! Я їй рідніша, бо я її вигодувала й викохала! Де-ж та правда у світі?

Молодиця заплакала, а за нею заплакала й Бірута. Прикре було становище, особливо для бідного батька. Він пробував простягати руки до своєї дитини, але вона й дивитись на нього не хотіла, ховала своє заплакане личко на грудях своєї мами...

Так у тої Бірути було аж дві матері, був і батько, а через те й багато сліз було при розлуці. А сотні й тисячі інших „казених“ дітей не знали того тепла, тої матерної любови...

4. Sancta simplicitas.

За господиню й надзирательку в притулку була фельдшерниця Віра Миколаївна С. Я дуже поважав і цінив ту особу: хоч спеціального педагогічного фаху вона не мала, але було в неї те, чого ні одна фахова школа дати не може — добре серце, щира й проста душа і любов до тих нещасних дітей, яких з пуп'янку покривдила доля, гірко й тяжко караючи без вини, за чужі гріхи. І діти дуже любили Віру Миколаївну.

Діти бували преріжні, як фізично, так і морально; отже треба було великого такту, а ще більше — серця, щоби дати з ними раду в тому сумному калейдоскопі, що раз-у-раз мінявся. Бували й діти, особливо серед старших — не скажу попсовані морально, а такі, що вирости, як той бур'ян, без догляду, без добрих прикладів і науки. Отже доводилося вживати іноді й де-яких педагогічних репресій, коли добре слово ставало „горохом до стіни“; найтяжчою карою для таких „злочинців“, що, наприклад, кривдили менших, брехали, крали, лаялись поганими словами то-що, було у нас заведено таке: „злочинця“ вкладали у ліжко на годину або дві, забравши його одежину. Мусів він лежати, вкрившись ковдрою, і дивитись, як інші діти бігають, гуляються. Позбавлення руху є вже для дитини майже фізична кара. А все-ж таки ця кара була не така жорстока і фізично шкодлива, як бувало раніше, коли їх ставили навколюшки, позбавляли кісілю при обіді або-що.

В тій-то примусовій лежні й полягав увесь наш карний статут.

І бувало вранці, коли я приходив у притулок, мені доводилося бувати раніше суддею, ніж лікарем: Федь побив Таньку і нахваляється, що битиме ще, або викіне її на вулицю; Наталка вкрала цукор у куховарки і не хотіла признатися, аж поки знайшли у неї того цукру під сінником і т. д. І ото, вклавши Федя і Наталку до ліжка, я брався до огляду хворих і тих, що за ніч підкинуто було.

Віра Миколаївна була замужня; чоловік її мав невеличку посаду, і його заробітку не вистачило-б на двох, отож мусіла й вона служити; дітей у них не було, але мала бути дитина, бо Віра Миколаївна була вагітна. Вона, люблячи дітей, дуже рада була, що матиме й свою дитину; але багато клопоту їй завдавало, як цей процес одбудеться. З цього приводу вона радилась зо мною. У притулку вона мала малесеньку кімнаточку, де ледве повернутися було, і відбувати родиво там було-б дуже незручно при такій тісноті. Крім того Віра Миколаївна дуже не хотіла, щоби діти це бачили й чули. Отож ухвалили ми, що на той час вона переселиться в Кирилівську лікарню, тижнів на два, а потім уже з дитиною, вернеться назад у притулок.

Та не так склалося, як бажалося. Чи помилилась вона у своїх обрахунках, чи може на скільки день не

доносила, — одно слово: раз о півночі прибігла до мене служниця з притулку й каже:

— Щось з Вірою Миколаївною недобре; дуже просила, щоб ви зараз до неї потрудилися.

Я застав мою помішницю вже в початку родива. Про те, щоби перевезти її зараз у лікарню, як вона того хотіла, не можна було й думати. Доводилося вже відбувати той процес тут на місці.

Нічого не було приготовано, бо сталося це несподівано, і був замір одбути цю справу в лікарні; по телефоні ніяк не можна було докликатися Кирилівської лікарні, щоби добути акушерку; отже довелося мені самому „бабувати“ при допомозі двох мамок і куховарки.

Все відбулося найнормальнішим способом, і коло години п'ятої ранку моя помішниця мала вже гарну, здорову дочку. Здивувала мене сила тої жінки: за весь час вона ані разу не крикнула, навіть не застогнала голосно: не хотіла будити і лякати дітей, що тут таки поруч у сусідніх кімнатах спали. Коли я висловив їй це здивування і від щирого серця побажав, щоб новонародженна була така сама добра і щира і сильна людина, як її мама, Віра Миколаївна, знесилена родивом, а ще більше своїм надлюдським зусиллям, тихим голосом промовила:

— Спасибі, докторе, за бажання і за все, що ви для мене зробили.

— А я радий, що все так щасливо обійшлося і що ви вже маєте свою дитину, як того бажали.

— Я хотіла сина, а маю дочку.

— Ви молоді, — ще буде й син у вас.

— Ой ні! Крий Боже! — з жахом промовила породілля.

— Породіллі так завжди кажуть, як вимучились. Але ці муки забудуться...

— Ні, не те, докторе, мене лякає, — відрікла брва жінка: — а знаєте ви наші достатки і яке тепер життя трудне. Дай Боже спромогтися й цю одну дитину вивести в люде й виховати, як слід. А на двох не стало-б у нас змоги... Гріх плодити злидарів, коли й так їх багато на світі. Ні, годі вже. Більше дітей мені не треба, і більше їх у мене не буде.

— Та може ще й у ваше віконце загляне сонце ...

— Мала надія!... — зітхнула породілля.

* * *

Вернувшись удосвіта до дому, я вже не лягав спати, бо сон пропав; а відпочивши трошки, біля години девятої пішов у притулок на свою звичайну роботу, а н було вже мені більше, бо заступниці на час недуги Віри Миколаївни я ще не мав.

Породілля й новонародженна тихо спали. Тихо сиділи й усі діти, бо вже знали, що з Вірою Миколаївною щось сталося, довідались, що й я був тут у ночі,

бо навіть, щось забув я із своїх річей. І суду карного, здається, того дня не довелося мені чинити.

Коли я оглянув усіх хворх і тих нових, що прибули, і вже збирався йти до дому, до мене підійшло трое дітей із старших, хлопець і дві дівчинки, і нерішуче спинились.

— Чого вам, дітки? — спитав я.

— Доктор, . . . нерішуче почала одна з дівчаток:
— простіть Віру Миколаївну . . .

— Що таке? — здивувався я.

— Простіть Віру Миколаївну . . . вона більше не буде . . . Дозвольте їй встати.

— Вона більше не буде! — повторила й друга дівчинка, дивлючись на мене благаючими, світлими, як небо, очима, повними сліз. — Простіть її . . . Не гнівайтесь на неї! . . .

Тоді тільки я зрозумів діток: вони думали, що я покарав Віру Миколаївну за якусь провину і вклав її до ліжка; і ото вирядили делегацію до мене просити за любов свою надзирательку.

— Діточки мої! Я не карав її. — Вона не винна. — Вона . . . нездужає.

Саме тоді служниця прийшла сказати, що Віра Миколаївна прокинулась і просить мене зайти до неї.

Я забрав із собою й „делегацію“, щоб вона наочно переконалась, що я ані трошки не гніваюсь на Віру Миколаївну.

Трудно розказати словами, що почував я, дивлючись, як Віра Миколаївна пригортала до себе й цілувала тих своїх адвокатів.

5. Рудий і чорнявий.

Одного дня з поліції при папері прислали двох хлопчиків. У папері було зазначено, що їх знайшли на Володимирській вулиці, було описано їх одєжину, а що діти вже говорили, — було їм по років три, півчверта, то й розказали вони, що зуть їх Жоржик і Вася, що лишила їх на вулиці нянька, а жили вони у великому домі.

Звичайно по таких прикметах не можна було нічого відшукати.

Я розпитував дітей про маму, про батька, але вони нічого не знали і не могли до ладу розказати; знали вони тільки няню і казали, що вона була добра; тільки оце повела їх на проходку, сказала їм постояти на вулиці, сама кудись пішла і вже не вернулась.

Діти були вдягнені гарненько, тепло, в однакові-сенські вбрання й шапочки і обидва мали на шиї на шовкових блакитних стрічечках золоті хрестики, гарної тонкої роботи з синьою емалю, однаковісінькі, один в один. Певна річ, що то були близнята, і мати їх або батько, або може й обоє, не з бідного були роду.

Але фізично різниця між хлопчиками була велика. Жоржик був руденький, сивоокий, у ластовинні й не го-

жий з личка, трошки кирпатий і рахітичний: мав криві голінки, „пташині“ груди, але був дуженький, здоровий, їв добре. А Вася був чорнявенький, дуже гарний з личка, кароокий, але худенький, тендітний, неначе прозорий, нервовий і їв мало, не більше за горобця.

І з тої фізичної різниці між братами — близнюками я міркував, що один із них удався в батька, а другий у матір, але котрий саме в кого — цього вгадати не сила була.

Хлопчики дуже любилися. Вася часто плакав, іноді без видимої причини; тоді Жоржик розважав його, як умів: цілував, давав йому свої забавки, — які то могли бути забавки у тих бідних „казенних дітей“? — коробочки від ліків, сірників, або цигарок, затички від пляшечок аптечних та ті лялечки, коники й песики, що вирізувала дітям із колірового паперу надзирателька і господиня притулку Віра Миколаївна.

Жоржик і Вася прожили у притулку зо два тижні. Була надія, тїнь надії, що може їх загубила нянька випадково і що може їх відшукає батько або мати, була про них дана звістка у газетних хроніках. Але ніхто про них не питав, не довідувався і силою річей вони стали „казенними дітьми“.

Через тижнів два до мене звернувся один із вищих урядовців при Київському генерал-губернаторі Г. — нехай буде Гордієнко, і сказав, що хоче взяти з притулку дитину, хлопчика, так біля двох літ, щоби

не було клопоту з мамками; як людина безлітна, він хоче всиновити його, щоби дружина його не нудилася. Просив мене показати йому таких дітей і особливо вимагав моєї заповістки, що дитина здорова.

— Не хотів-би я тої мороки з лікарями, того плачу, тих ліків. Хай-би жінка моя мала собі розвагу, а не клопіт та безсонні ночі, бо вона й сама не дуже здорова і неврастеничка.

Я показав йому тих дітей, що на той час були у притулку, але ні одна йому не прийшлося до вподоби. Показав я й близнючків Жоржика й Васю і розказав, що сам про них знав.

— Це не близнята, сказав пан Гордієнко. — Відразу видно, що цей, — він показав на Васю, — аристократ, а той — плебей. Це ви помиляєтесь, докторе.

— Думаю, що не помиляюся, пане. Безперечно, що вони — брати й близнята, тільки дійсно одно з батьків — аристократичного роду, а друге плебейського, але котре якого — того не знаю.

— А може й так, — згодився пан Гордієнко. — Може якийсь паничик зв'язався з наймичкою або куховаркою . . .

— Може, — сказав і я.

— Мені цей подобається, — сказав пан Гордієнко, показуючи на Васю.

— Коли хочете його взяти, — беріть може обох разом, щоби не розлучати братів. Вони дуже любляться, і жаль було-б їх розлучити.

— Обох? Крий Боже! — замахав руками пан Гордієнко. — Я й одного не взяв-би, та вже хочу жінці ту забавку зробити.

— Живу забавку! — сказав я з докором.

— Ні, докторе, ви не так мене зрозуміли. Забавка — забавкою, але я всиновлю його, виховаю, ім'я своє передам йому і всі права. Ми люде заможні.

— Щасти вам, Боже! — сказав я. — Щасти, Боже, й тій дитині, що візьмете ви. А вже як робити добро — робіть, пане, до кінця: беріть обох.

— Ні, двох не хочу. Ні одного з цих не візьму, бо й цей, аристократ, — показав він на Васю, — якийсь мені кволий видається. Чи не буде слабувати часто?

— Як хочете, — сказав я. — Довідайтесь ще через днів десять, — будуть інші; може тоді знайдете собі до вподоби.

Але пан Гордієнко довідався не через десять день, а другого таки дня; приїхав із дружиною своєю. Мабуть він розказав їй про те, що бачив учора, бо вона, привітавшись зо мною, зараз таки й сказала:

— Коли можна, я хотіла-би подивитись на тих хлопчиків — близняток.

Я сказав служниці привести Жоржика й Васю.

Пані Гордієнкова привезла їм ласощів, привезла багато, так що стало поділити й між іншими дітьми, щоби кривди не було. Дуже вподобала вона собі Васю.

— Яке гарненьке, яке миленьке дитятко! — захоплювалась вона, посадивши Васю собі на коліна. — Візьмім його, Колю, — звернулась вона до чоловіка: — дуже він мені подобається. Таке делікатне, таке інтелігентне личко.

— Воно ніби хоробливе, — змагався пан Гордієнко.

— Я ніякої хороби в йому не знайшов, — озвався я. — Що правда — дитина дуже делікатна, мало їсть. Може, як-би його на літо в село вивезти, молочком одпоїти, то й дужчий став-би. Городянська дитина.

— Все це можна, — казала пані. — Ми що літа виїздимо на дачу або в маєток, у Полтавщину. Так як-же, Колю: візьмемо цього?

— То берім, — згодився чоловік.

Я хотів зробити останню, безнадійну спробу зачепити жіноче серце.

— Добре діло ви робите, пані. Робіть-же його до кінця: не розлучайте братів і беріть обох разом.

Пані Гордієнкова подивилась на Жоржика і скривилась.

— *Qu'il est laid, vulgaire!**) — сказала вона по французькому до чоловіка.

— Іноді в негожому тілі душа гарна буває — сказав я на це. — А ця дитина дуже добра. Як він любить свого братика!

---

*) Який він негарний, простий!

Пані Гордієнкова трошки збентежилася, що я зрозумів її французьку фразу, а Жоржик, — чи то почувши мої слова чи то інстинктом прочуваючи, що його мають розлучити з братом, потягся до Васі і взяв його за ручку.

Пан Гордієнко озвався до мене дуже прикритим тоном „власць імущої“ людини:

— Я-ж вам іще вчора казав, докторе, що ми ні в якому разі двох дітей не візьмемо. На що-ж про це знову починати розмову?

Вийшло, що я ніби-то був винен.

— Ну, то як-же, Колю? — питала пані, перериваючи трошки прикру для всіх мовчанку.

— Як хочеш, одрубав пан Гордієнко і з серцем добув срібну табашницю, закурив цигарку і відійшов до вікна.

— То ми візьмемо цього, — сказала мені пані Гордієнкова, гладючи рукою Васю по голівці.

Але Вася крутнувся, зсунувся з її колін і, взявши Жоржика за руку, потягнув його у другу кімнату.

— Добре, пані, — сказав я, зітхнувши. — Беріть хоч одного, коли така його доля. Тільки не зараз беріть, а згодом, — завтра чи що, бо плачу буде багато. А я скажу нашій надзирательці, то вона вже якось так зробить, щоби менше горя було дітям при розлуці.

— Добре, — згодилася пані. — То може нехай вона сама привезе мені його. Я дам адресу.

— Можна й так.

А Жоржикові судилась інша доля. Днів через кілька після того, як одвезли Васю до панів Гордієнків, у притулок прийшов старий поважний і огрядний міщанин із Микольської Слобідки.

— Хотів-би, — каже, — взяти собі дитину „за свою“, хлопчика. Чи можна?

— Чому-ж ні? Беріть. Ви, мабуть, бездітні?

— А так. Було їх четверо в мене, своїх, та по-вмірали всі, — зітхнув старий. — Скучно було в хаті без дитини, дуже скучно, та вже стали звикати якось. Так ото, прошу вас, що тепер виходить: старій моїй, бувало, часто наші дітки снилися; плакала вона за ними дуже. Бувало в ночі прокинуся — плаче, сидячи на постелі. А ото останніми часами стало їй снитися мале, не наше, а чуже якесь, та все воно горнеться до неї, ніби-то. Двічі вже снівся той самий. От вона й каже мені: — Треба взяти якесь сиротятко. Казала одна перехожа, що в Лавру йшла: „як свої не виховались, то чужа сиротина стане вам за вашу і виховається, і втіха вам із неї буде.“ Може воно й так! — закінчив старий.

— Може й так. Виберіть собі: багато тих нещасних дітей є.

— То я покличу жінку; вона там на дворі: я пішов уперед розпитатися.

Поки старий ходив по жінку, я надумав оддати їм Жоржика, бо його в першу чергу треба було кудись подіти: засидівся довго, а тіснота була тяжка.

Я розказав старим, що сам знав про дитину, розказав і про те, що братика його за вроду взяли пани, а цього не схотіли.

— А дитина добра, — додав я, бо це таки була правда. — Беріть, люде добрі; може доведете до розуму, і втіха вам буде на старість.

Вони і взяли Жоржика, зараз переіменувавши дитину з того „панського“ ймення на звичайного нашого Юрка.

Старі мені дуже вподобалися, більше за панів Гордієнків: прості були, добродушні. Він був швець.

— Як-що буде слухняний та добрий, то буде з його такий швець, як і я. А я, паночку, й для Бурка роблю, на Хрещатику. Хата у нас своя, і корівчина, і свинка, і птиця — все, як слід. Йому-ж і лишиться все, з собою не заберемо: і хата і майстерня. Родичів у нас нема.

— Щасти вам, Боже, люде добрі.

І всиновив Жоржика швець Матвій Прищепа з Слобідки з по-за Дніпра.

— Може щасливіша доля судилася цьому „рудому“ у простого шевця, ніж „чорнявому“ в багатих панів, — подумав я.

Де-що потім, випадково, я чув про тих діток, хоч не бачив їх уже ніколи.

Одного разу, літ може з десять після того, я купував собі черевики у Бурка. Вже виходив я з ма-

газину, коли у дверях зустрів старого Прищепу. Я його відразу впізнав; пригадав він собі й мене.

— А що з тим хлопчиком, що ви його взяли з притулку? — спитав я.

— Добра дитина, — сказав старий. Спасибі вам, правду ви казали, що втіха нам буде на старість. Слухняний, роботящий, розумний. Ми його у школу посилаємо. Вчиться добре.

— І шевства навчився?

— А як же. Добре робить. Будуть люди з його, коли й далі шануватиметься. Стару мамою зве, мене татом, — зовсім, як своя дитина. Іноді згадує, що братик у нього був і що пани взяли його до себе. Дуже панів за це не любить.

Прз Васю я знав більше, бо чув дещо від людей, що знали Гордієнків і бували у них.

І йому було добре в них: любили його. Навіть коли їздила пані Гордієнкова у Марієнбад лікуватися, то брала Васю з собою, бо не могла вже з ним розлучитися. Потім народилася в них і своя дитина, дочка здається, а проте вони Васю не розлюбили і, — переказували мені люди, — ніякої різниці між дітьми не робили і навіть не хотіли, щоби Вася знав, що він не їх рідний, а приймак.

Потім, уже за великої війни, я чув од знайомих хлопців-гімназистів, що Василь Гордієнко був у них головою українського гуртка і брав дуже діяльно участь

в організації середньошкільної української молоді. Я хотів його побачити, але якось не довелося.

* * *

Зайшла розмова в одній компанії на еміграції, як то іноді чудом люде рятувалися від видимої смерті. От як той, що у „Волі“ описував „чрезвычайку“, та як він, двічі прострілений і вже вкинутий у братську могилу, виліз звідтіля і таки врятувався.

— А ось що мені розказував один січовий стрілець, гарний такий хлоп'яга, молодий, майже дитина, — казав один військовий старшина, що недавно приїхав од Павленка. — Він одбився від своїх, бо впав, прострілений у ліве плече. Взяли його з собою Шепеліві повстанці, та незабаром їх загін мусів розсипатись по лісах перед переважними большевицькими силами. І попався цей ранений січовик до большевиків разом із двома раненими шепелівцями.

— Что их тамъ разбирать? Пристрѣлить собакъ! — скомандував один із большевиків.

Лишилося троє тих харцизів добивати ранених, але попередку роздягали, роззували їх і забирали собі їх одежу та обув'я, бо самі-ж — босота, голодранці.

Ось до того січовика підскочив якийсь рудий, патлатий босяк.

— Это мой, товарищ! — каже.

— Твой тагъ твой!

— Раздѣвайся! — кричить він січовикові.

А той ніяк не може, бо плече прострілене, рука висить, як потузяна.

Большевик сіпнув його за куртку, щоби здерти її, а той нещасний з болю в рані та з виснаги аж сів на землю. Здер харциз куртку, а сорочка на раненому драна, скрівавлена. І побачив большевик у нього на грудях золотий хрестик. Побачив, вирячив очі і остовпів. Потім озирнувся на своїх товарищів, що вже відходили, добивши і впоравши „своїх“ ранених, знов подивився на січовика тай каже йому:

— Я вистрілю, а ти ляж на землю й лежи, як убитий; а потім, коли зможеш, тікай, куди знаєш.

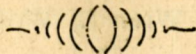
Вистрілив з Ногана у-бік, у землю, ще раз подивився на січовика і пішов за своїми.

— І хреста не здер? — питали оповідача.

— Не здер ні хреста ні одежі, ото-ж то й диво! А хрестик дорогий, золотий з емалю, дуже тонкої роботи. Він мені показував.

— А як той січовий стрілець звався? — спитав я військового старшину.

— Не знаю. Молодий, гарний хлопець, чорнявий. Дуже інтелігентний.

„ВОЛЯ“

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК
(найбільший укр. журнал за кордоном)
ВИХОДИТЬ У ВІДНІ З КІНЦЯ ЧЕРВНЯ 1919 р.
під редакцією Андрія Горленка
(А. ВОЙНАРОВСЬКОГО)

Адреса редакції та контори:

Wien VI, Linke Wienzeile Nr. 40

Прийом по справам редакції і адміністрації
кожного дня, крім неділь і свят — від 3 до 6 год.

Ціна:

Поодиноке число	15 кор.	—	місячне 60 кор.
В Швайц. і Франції	1 фр.	—	„ 4 Фр.
В Америці	50 цент.	—	„ 2 дол.
В Німеччині	3 марк	—	„ 12 марокі

Гроші прошу слати на адресу: **Wiener-Bank-
Verein Konto Redaktion Wola.**

Українські книжки і „Волю“ набувати можна
в книгарнях:

Гольдшмідта, Wien I., Wollzeile Nr. 11

та

Ф. Бекка, Wien I., Augustinerstraße 8

Видавництво „Наша Воля“

видає твори красного письменства

Перший випуск:

Модест Левицький

Шкільні товариші

оповідання

Ціна 10 К

Ціна 10 К

Замовляти в видавництві „Воля“,
Відень VI, Linke Wienzeile Nr. 40,
сутерен на ліво

68237

3к.

Авг 20

ПРОВІ
С/Ф. 19

В 5.877

